
Tarka-Sangraha of Annambhatta

అన్నమ్భట్టలిఖిత తర్క-సంగ్రహ

Document Information

Text title : Tarka-Sangraha of Annambhatta

File name : tarka2.itx

Category : major_works

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Annambhatta

Transliterated by : Sovarel Vlad vlad.sovarel at yahoo.com

Proofread by : Sovarel Vlad, Br. Chaitanya Vijay

Description-comments : Tarka-Sangraha with the Dipika of Annambhatta and (without Dipika 1980 version)

Latest update : January 15, 2024

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

అన్నమ్భట్టలిఖిత తర్క-సంగ్రహ

నిధాయ హృది విశ్వేశం విధాయ గురువందనమ్ ।
బాలానాం సుఖబోధాయ క్రియతే తర్క-సంగ్రహః ॥

ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్యవిశేషసమవాయాభావాః
సప్తపదార్థాః ॥ ౧॥

తత్ర ద్రవ్యాణి
పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాకాలదిగాత్మమనాంసి నవైవ ॥ ౨॥

రూపరసగన్ధస్పర్శసంఖ్యాపరిమాణపృథక్త్వసంయోగవిభాగ-
పరత్వాపరత్వగురుత్వ-
ద్రవత్వన్నేహ-శబ్ద-బుద్ధి-సుఖ-దుఃఖేచ్ఛా-ద్వేష-ప్రయత్న-
ధర్మాధర్మ-సంస్కారాః చతుర్వింశతిర్గుణాః ॥ ౩॥

ఉత్తేపణాపక్షేపణాకుఞ్చనప్రసారణగమనాని
పఞ్చ కర్మాణి ॥ ౪॥

పరమపరం చేతి ద్వివిధం సామాన్యమ్ ॥ ౫॥

నిత్యద్రవ్యవృత్తయో విశేషాస్త్యనంతా ఏవ ॥ ౬॥

సమవాయస్త్యేక ఏవ ॥ ౭॥

అభావశ్చతుర్విధః ప్రాగభావః ప్రధ్వంసాభావః
అత్యంతాభావః అన్యోన్య్యాభావశ్చేతి ॥ ౮॥

తత్ర గన్ధవతీ పృథివీ ।

సా ద్వివిధానిత్యానిత్యా చ ।

నిత్యాః పరమాణురూపాః ।

అనిత్యాః కార్యరూపాః ।

పునస్త్రివిధాః శరీరేన్ద్రియవిషయభేదాత్ ।

శరీరమస్మదాదీనామ్ ।

ఇన్ద్రియం గన్ధగ్రాహకం పూణమ్ ।
తచ్ఛ నాసాగ్రవర్తి ।
విషయో మృత్పాషాణాదిః ॥ ౯॥

శీతస్పర్శవత్సః ఆపః ।
తా ద్వివిధాః నిత్యా అనిత్యాశ్చ ।
నిత్యాః పరమాణురూపాః ।
అనిత్యాః కార్యరూపాః ।
పునస్త్రివిధా శరీరేన్ద్రియవిషయభేదాత్ ।
శరీరం వరుణలోకే ।
ఇన్ద్రియం రసగ్రాహకం రసనం జిహ్వోగ్రవర్తి ।
విషయః సరిత్యముద్రాదిః ॥ ౧౦॥

ఉష్ణస్పర్శవత్తేజః ।
తచ్ఛ ద్వివిధం నిత్యమనిత్యం చ ।
నిత్యం పరమాణురూపమ్ ।
అనిత్యం కార్యరూపమ్ ।
పునస్త్రివిధం శరీరేన్ద్రియవిషయభేదాత్ ।
శరీరమాదిత్యలోకే ప్రసిద్ధమ్ ।
ఇన్ద్రియం రూపగ్రాహకం చక్షుః కృష్ణతారాగ్రవర్తి ।
విషయశ్చతుర్విధః భౌమదివ్యోదర్యాకరజభేదాత్ ।
భౌమం వహ్నోదికమ్ ।
అభిన్ధనం దివ్యం విద్యుదాది ।
భుక్తస్య పరిణామహేతురౌదర్యమ్ ।
ఆకరజం సువర్ణాది ॥ ౧౧॥

రూపరహితః స్పర్శవాన్వాయుః ।
స ద్వివిధః నిత్యోఽనిత్యశ్చ ।
నిత్యః పరమాణురూపః ।
అనిత్యః కార్యరూపః ।
పునస్త్రివిధః శరీరేన్ద్రియవిషయభేదాత్ ।
శరీరం వాయులోకే ।
ఇన్ద్రియం స్పర్శగ్రాహకం త్వక్సర్వశరీరవర్తి ।
విషయో వృక్షాదికమ్నహేతుః ॥ ౧౨॥

శరీరాస్తఃసంచారీ వయుః ప్రాణః ।
 స చ ఏకోఽప్యపాధిభేదాత్ప్రాణాపానాదిసంజ్ఞాం లభతే ॥ ౧౩॥
 శబ్దగుణకమాకాశమ్ ।
 తచ్చైకం విభు నిత్యఞ్చ ॥ ౧౪॥
 అతీతాదివ్యవహారహేతుః కాలః ।
 స చైకో విభుర్నిత్యశ్చ ॥ ౧౫॥
 ప్రాచ్యాదివ్యవహారహేతుర్దిక్ ।
 సా చైకా విభీన్వి నిత్యా చ ॥ ౧౬॥
 జ్ఞానాధికరణమాత్మా ।
 స ద్వివిధః పరమాత్మా జీవాత్మా చ ।
 తత్రేశ్వరః సర్వజ్ఞః పరమాత్మైక ఏవ ।
 జీవాత్మా ప్రతిశరీరం భిన్నో విభుర్నిత్యశ్చ ॥ ౧౭॥
 సుఖాద్యుపలబ్ధిసాధనమిన్ద్రియం మనః ।
 తచ్చ ప్రత్యాత్మనియతత్వాదనస్తం పరమాణురూపం నిత్యం
 చ ॥ ౧౮॥
 చక్షుర్మాత్రగ్రాహ్యో గుణో రూపమ్ ।
 తచ్చ శుక్లనీలపీతరక్తహరితకపిశచిన్న
 భేదాత్సప్తవిధమ్ ।
 పృథివీజలతేజోవృత్తి ।
 తత్ర పృథివ్యాం సప్తవిధమ్ ।
 అభాస్వరశుక్లం జలే ।
 భాస్వరశుక్లం తేజసి ॥ ౧౯॥
 రసనగ్రాహ్యో గుణో రసః ।
 స చ మధురామ్లలవణకటుకషాయతిక్తభేదాత్
 షడ్విధః ।
 పృథివీజలవృత్తిః । తత్ర పృథివ్యాం షడ్విధః ।
 జలే మధుర ఏవ ॥ ౨౦॥
 పూణగ్రాహ్యో గుణో గంధః ।

స ద్వివిధః సురభిరసురభిశ్చ ।

పుథివీమాత్రవృత్తిః ॥ ౨౦॥

త్వగిన్ద్రియమాత్రగ్రాహ్యో గుణః స్పర్శః ।

స చ త్రివిధః శీతోష్ణానుష్ణాశీతభేదాత్ ।

పుథివ్యప్తేజోవాయువృత్తిః ।

తత్ర శీతో జలే ।

ఉష్ణస్తేజసి ।

అనుష్ణాశీతః పుథివీవాయోః ॥ ౨౧॥

రూపాదిచతుష్టయం పుథివ్యాం పాకజమనిత్యం చ ।

అన్యత్ర అపాకజం నిత్యమనిత్యం చ ।

నిత్యగతం నిత్యమ్ ।

అనిత్యగతమనిత్యమ్ ॥ ౨౩॥

ఏకత్వాదివ్యవహారహేతుః సంఖ్యా ।

సా నవద్రవ్యవృత్తిః ఏకత్వాదిపరార్థపర్యంతా ।

ఏకత్వం నిత్యమనిత్యం చ ।

నిత్యగతం నిత్యమ్ ।

అనిత్యగతమనిత్యమ్ ।

ద్విత్వాదికం తు సర్వత్రాఽనిత్యమేవ ॥ ౨౪॥

మానవ్యవహారాసాధారణకారణం పరిమాణమ్ ।

నవద్రవ్యవృత్తిః ।

తచ్ఛతుర్విధమ్ ।

అను మహద్దీర్ఘం హృస్వం చేతి ॥ ౨౫॥

పుథగ్వ్యవహారాసాధారణకారణం పుథగ్త్వమ్ ।

సర్వద్రవ్యవృత్తిః ॥ ౨౬॥

సంయుక్తవ్యవహారహేతుః సంయోగః ।

సర్వద్రవ్యవృత్తిః ॥ ౨౭॥

సంయోగనాశకో గుణో విభాగః ।

సర్వద్రవ్యవృత్తిః ॥ ౨౮॥

పరాపరవ్యవహారాసాధారణకారణే పరత్వాపరత్వే ।

పృథివ్యాదిచతుష్టయ మనోవృత్తిని ।
 తే ద్వివిధే దిక్కుతే కాలకృతే చ ।
 దూరస్తే దిక్కుతం పరత్వమ్ ।
 సమీపస్తే దిక్కుతమపరత్వమ్ ।
 జ్యేష్ఠే కాలకృతం పరత్వమ్ ।
 కనిష్ఠే కాలకృతమపరత్వమ్ ॥ ౨౯॥

ఆద్యపతనాసమవాయికారణం గురుత్వమ్ ।
 పృథివీజలవృత్తి ॥ ౩౦॥

ఆద్యస్యన్తనాసమవాయికారణం ద్రవత్వమ్ ।
 పృథివ్యస్తేజోవృత్తి ।
 తద్ద్వివిధం సాంసిద్ధికం నైమిత్తికం చ ।
 సాంసిద్ధికం జలే ।
 నైమిత్తికం పృథివీతేజసోః ।
 పృథివ్యాం ఘృతాదావగ్ని సంయోగజం ద్రవత్వమ్ ।
 తేజసి సువర్ణాదౌ ॥ ౩౧॥

చూర్ణాదిపిండిభావహేతుర్గుణః స్నేహః ।
 జలమాత్రవృత్తిః ॥ ౩౨॥

శ్రోత్రగ్రాహ్యో గుణః శబ్దః ఆకాశమాత్రవృత్తిః ।
 స ద్వివిధః ధ్వన్యాత్మకః వర్ణాత్మకశ్చ ।
 తత్ర ధ్వన్యాత్మకః భేర్యాదౌ ।
 వర్ణాత్మకః సంస్కృతభాషాదిరూపః ॥ ౩౩॥

సర్వవ్యవహారహేతుర్గుణో బుద్ధిరానమ్ ।
 సా ద్వివిధా స్మృతిరనుభవశ్చ ।
 సంస్కారమాత్రజన్యం జ్ఞానం స్మృతిః ।
 తద్భిన్నం జ్ఞానమనుభవః ।
 స ద్వివిధః యథార్థోఽయథార్థశ్చ ।
 తద్వృత్తి తత్ప్రకారకోఽనుభవో యథార్థః ।
 యథా రజతే ఇదం రజతమితి జ్ఞానమ్ ।
 సైవ ప్రమేత్యుచ్యతే ।
 తదభావవతి తత్ప్రకారకోఽనుభవోఽయథార్థః ।

యథా శుక్రావిదంరజతమితి జ్ఞానమ్ ।
సైవ అప్రమేత్యుచ్యతే ॥ ౩౪॥

యథార్థనుభవశ్చతుర్విధః
ప్రత్యక్షానుమితు్యపమితిశాబ్దభేదాత్ ।
తత్కరణమపి చతుర్విధం
ప్రత్యక్షానుమానోపమానశబ్దాభేదాత్ ॥ ౩౫॥

అసాధారణం కారణం కరణమ్ ।
కార్యనియతపూర్వవృత్తి కారణమ్ ।
కార్యం ప్రాగభావప్రతియోగి ॥ ౩౬॥

కారణం త్రివిధం సమవాయ్యసమవాయినిమిత్తభేదాత్ ।
యత్సమవేతం కార్యముత్పద్యతే తత్సమవాయికారణమ్ ।
యథా తంతవః పటస్య పటశ్చ స్వగతరూపాదేః ।
కార్యేణ కారణేన వా సహాకస్మిన్నర్థే సమవేతత్వే సతి
యత్కారణం
తదసమవాయికారణమ్ ।
యథా తంతుసంయోగః పటస్య తన్తురూపం పటరూపస్య ।
తదుభయభిన్నం కారణం నిమిత్తకారణమ్ ।
యథా తురీవేమాదికం పటస్య ।
తదేతత్త్రివిధకారణమధ్యే యదసాధారణం కారణం
తదేవ కరణమ్ ॥ ౩౭॥

తత్ర ప్రత్యక్షజ్ఞానకరణం ప్రత్యక్షమ్ ।
ఇన్ద్రియార్థసంనికర్షజన్యం జ్ఞానం ప్రత్యక్షమ్ ।
తద్వైవిధం నిర్వికల్పకం సవికల్పకం చేతి ।
తత్ర నిష్ప్రకారణం జ్ఞానం నిర్వికల్పకం యథేదం
కించీత్ ।
సప్రకారకం జ్ఞానం సవికల్పకం యథా డిత్తోఽయం
బ్రాహ్మణోఽయం శ్యామోఽయం
పాచకోఽయమితి ॥ ౩౮॥

ప్రత్యక్షజ్ఞానహేతుర్నిన్ద్రియార్థసంనికర్షః
షడ్విధః ।

సంయోగః సంయుక్తసమవాయః సంయుక్తసమవేతసమవాయః
సమవాయః

సమవేతసమవాయః విశేషణవిశేష్యభావశ్చైతి ।

చక్షుషా ఘటప్రత్యక్షజననే సంయోగః సంనికర్షః ।

ఘటరూపప్రత్యక్షజననే సంయుక్తసమవాయః

సంనికర్షః ।

చక్షుః సంయుక్తే ఘటే రూపస్య సమవాయాత్ ।

రూపత్వసామాన్యప్రత్యక్షే సంయుక్తసమవేతసమవాయః

సంనికర్షః ।

చక్షుః సంయుక్తే ఘటే రూపం సమవేతం తత్ర

రూపత్వస్య సమవాయాత్ ।

శ్రోత్రేణ శబ్దసాక్షాత్కారే సమవాయః సంనికర్షః

కర్ణవివరవర్త్యాకాశస్య

శ్రోత్రత్వాత్ శబ్దస్యాకాశగుణత్వాద్గుణగుణోశ్చ

సమవాయాత్ ।

శబ్దత్వసాక్షాత్కారే సమవేతసమవాయః సంనికర్షః

శ్రోత్రసమవేతే శబ్దే

శబ్దత్వస్య సమవాయాత్ ।

అభావప్రత్యక్షే విశేషణవిశేష్యభావః సంనికర్షః

ఘటాభావవదూభాతలమిత్యత్ర

చక్షుః సంయుక్తే భూతలే ఘటాభావస్య విశేషణత్వాత్ ।

ఏవం సంనికర్షషట్కజన్యం జ్ఞానం ప్రత్యక్షం

తత్కరణమిన్ద్రియం

తస్మాత్పిన్ద్రియం ప్రత్యక్షప్రమాణమితి సిద్ధమ్ ॥ ౩౯ ॥

అనుమితికరణమనుమానమ్ ।

పరామర్శజన్యం జ్ఞానమనుమితిః ।

వ్యాప్తివిశిష్టపక్షధర్మతాజ్ఞానమ్ ।

యథా వహ్నివ్యాప్యధూమవానయం పర్వత ఇతి జ్ఞానం

పరామర్శః ।

తజ్జన్యం పర్వతో వహ్నిమానితి జ్ఞానమనుమితిః ।

యత్ర యత్ర ధూమస్తత్ర తత్రాగ్నిరితి సాహచర్యనియమో

వ్యాప్తిః ।

వ్యాప్యస్య పర్వతాదివృత్తిత్వం పక్షధర్మతా ॥ ౪౦॥

అనుమానం ద్వివిధం స్వార్థం పరార్థం చ ।

తత్ర స్వార్థం స్వానుమితిహేతుః తథాపి స్వాయమేవ

భూయోదర్శనేన యత్ర యత్ర

ధూమస్తత్ర తత్రాగ్నిరితి మహానసాదౌ వ్యాప్తిం గృహీత్వా

పర్వతసమీపం గతః

తద్గతే చాగ్నౌ సన్నిహానః పర్వతే ధూమం పశ్యన్వ్యాప్తిం

స్మరతి యత్ర యత్ర

ధూమస్తత్ర తత్రాగ్నిరితి ।

తదనంతరం వహ్నివ్యాప్యధుమవానయం పర్వత ఇతి

జ్ఞానముత్పద్యతే ఆయమేవ

లిజ్గపరామర్శ ఇత్యుచ్యతే ।

తస్మాత్పర్వతో వహ్నిమానితి జ్ఞానమనుమితిః ఉత్పద్యతే ।

తదేతత్సార్థానుమానమ్ ।

యత్తు స్వయం ధుమాగ్నిమనుమాయ పరంప్రతిబోధయితుం

పశ్చావయవ వాక్యం ప్రయుజ్యతే

తత్పరాధానుమానమ్ ।

యథా పర్వతో వహ్నిమాన్ధూమత్వాద్యో యో ధూమవాన్స

వహ్నిమాన్యథా మహానసః తథా

చాయం తస్మాత్తథేతి ।

అనేన ప్రతిపాదితాల్లిజ్గత్పరోఽప్యగ్నిం ప్రతిపద్యతే ॥ ౪౧॥

ప్రతిజ్ఞాహేతుదాహరణోపనయనిగమనాని పశ్చావయవాః ।

పర్వతో వహ్నిమానితి ప్రతిజ్ఞా ।

ధూమవత్వాదితి హేతుః ।

యో యో ధూమవాన్స వహ్నిమాన్యథా మహానస ఇత్యుదాహరణమ్ ।

తథా చాయమిత్యుపనయః ।

తస్మాత్తథేతి నిగమనమ్ ॥ ౪౨॥

స్వార్థానుమితిపరాధానుమిత్యోః లిజ్గపరామర్శ ఏవ

కరణమ్ ।

తస్మాల్లిజ్జపరామర్శోఽనుమానమ్ || ౪౩||

లిజ్జం త్రివిధమ్ |

అన్వయవ్యతిరేకి కేవలాన్వయి కేవలవ్యతిరేకి చేతి |

అన్వయేన వ్యతిరేకేణ చ వ్యాప్తిమదన్వయవ్యతిరేకి |

యథా వహ్నా సాధ్యే ధూమవత్త్వమ్ |

యత్ర ధూమస్తత్రాగ్నిర్యథా మహానస ఇత్యన్వయవ్యాప్తిః |

యత్ర వహ్నిర్నాస్తి తత్ర ధూమోఽపి నాస్తి యథా మహాహ్నిద

ఇతి వ్యతిరేకవ్యాప్తిః |

అన్వయమాత్రవ్యాప్తికం కేవలాన్వయి |

యథా ఘటోఽభిధేయః ప్రమేయత్వాత్పటవత్ |

అత్ర ప్రమేయత్వాభిధేయత్వయోః వ్యతిరేకవ్యాప్తిర్నాస్తి

సర్వస్యాపి

ప్రమేయత్వాదభిధేయత్వాచ్చ |

వ్యతిరేకమాత్రవ్యాప్తికం కేవలవ్యతిరేకి యథా

పృథివీతరేఖ్యో భిద్యతే గన్ధవత్త్వాత్ |

యదితరేఖ్యో న భిద్యతే న తద్గన్ధవద్యథా జలమ్ |

న చేయం తథా |

తస్మాన్న తథేతి |

అత్ర యద్గన్ధవత్తదితరభిన్నమిత్యన్వయదృష్టాన్తో

నాస్తి పృథివీమాత్రస్య

పక్షత్వాత్ || ౪౪||

సన్దిగ్ధసాధ్యవాన్పక్షః |

యథా ధూమవత్త్వే హేతౌ పర్వతః |

నిశ్చితసాధ్యవాన్సపక్షః యథా తత్రైవ మహానసమ్ |

నిశ్చితసాధ్యోఽభావవాన్విపక్షః యథా తత్రైవ

మహాహూదః || ౪౫||

సవ్యభిచారవిరుద్ధసత్ప్రోతిపక్షాన్దిగ్ధబాధితాః పఞ్చ

హేత్వాభాసాః |

సవ్యభిచారోఽనైకాన్తికః |

స త్రివిధః సాధారణాసాధారణానుపసంహారిభేదాత్ |

తత్ర సాధ్యభావవద్వృత్తిః సాధారణోఽనైకాన్తికః యథా

పర్వతో వహ్నిమాన్ప్రమేయత్వాదితి ।
 ప్రమేయత్వస్య వహ్స్యభావవతి ప్రాదే విద్యమానత్వాత్ ।
 సర్వసపక్షవిపక్షవ్యావృత్తః పక్షమాత్రవృత్తిః
 అసాధారణః ।
 యథా శబ్దో నిత్యః శబ్దత్వాదితి ।
 శబ్దత్వం హి సర్వేభ్యో నిత్యేభ్యోఽనిత్యేభ్యశ్చ
 వ్యావృత్తం శబ్దమాత్రవృత్తిః ।
 అన్వయవ్యతిరేకదృష్టాన్తరహితోఽనుపసంహారీ ।
 యథా సర్వమనిత్యం ప్రమేయత్వాదితి ।
 అత్ర సర్వస్యాపి పక్షత్వాద్దృష్టాన్తో నాస్తి ।
 సాధ్యాభావవ్యాప్తో హేతుర్విరుద్ధః ।
 యథా శబ్దో నిత్యః కృతకత్వాదితి ।
 కృతకత్వం హి నిత్యత్వాభావేనాఽనిత్యత్వేన వ్యాప్తమ్ ।
 యస్య సాధ్యాభావసాధకం హేత్వన్తరం విద్యతే స
 సత్ప్రతిపక్షః ।
 యథా శబ్దో నిత్యః శ్రావణత్వాచ్ఛబ్దత్వవత్ ।
 శబ్దోఽనిత్యః కార్యత్వాద్భటవత్ ।
 ఆసిద్ధస్త్రివిధః ఆశ్రయాసిద్ధః స్వరూపాసిద్ధో
 వ్యాప్యత్వాసిద్ధశ్చేతి ।
 ఆశ్రయాసిద్ధో యథా గగనారవిన్దం సురభి
 అరవిన్దత్వాత్సరోజారవిన్దవత్ ।
 అత్ర గగనారవిన్దమాశ్రయః స చ నాస్త్వేవ ।
 స్వరూపాసిద్ధో యథా శబ్దో గుణశ్చాక్షుషత్వాత్ ।
 అత్ర చాక్షుషత్వం శబ్దం నాస్తి శబ్దస్య
 శ్రావణత్వాత్ ।
 సోపాధికో హేతుః వ్యాప్యత్వాసిద్ధః ।
 సాధ్యవ్యాపకత్వే సతి సాధనావ్యాపకత్వముపాధిః ।
 సాధ్యసమానాధికరణాత్యన్తాభావాప్రతియోగిత్యం
 సాధ్యవ్యాపకత్వమ్ ।
 సాధనవన్నిష్టాత్యన్తాభావాప్రతియోగిత్యం
 సాధనావ్యాపకత్వమ్ ।

పర్వతో ధూమవాన్వహ్నిమత్వాదిత్యత్రార్ద్రేన్ధనసంయోగ
ఉపాధిః ।

తథాహి ।

యత్ర ధూమస్త్రార్ద్రేన్ధనసంయోగ ఇతి సాధ్యవ్యాపకతా ।

యత్ర వహ్నిస్త్రార్ద్రేన్ధనసంయోగో నాస్త్యయోగోలతే

ఆర్ద్రేన్ధనసంయోగాభావాదితి

సాధనావ్యాపకతా ।

ఏవం సాధ్యవ్యాపకత్వే అస్తి

సాధనావ్యాపకత్వార్ద్రేన్ధనసంయోగ ఉపాధిః ।

సోపాధికత్వాద్యహ్నిమత్త్వం వ్యాప్యత్వాసిద్ధమ్ ।

యస్య సాధ్యాభావః ప్రమాణాన్తరేణ నిశ్చితః స

బాధితః ।

యథా వహ్నిరనుష్ఠో ద్రవ్యత్వాజ్జలవత్ ।

అత్రానుష్ఠత్వం సాధ్యం తదభావ ఉష్ణత్వం

స్పర్శనప్రత్యక్షేణ గుహ్యతే

ఇతి బాధితత్వమ్ ॥ ౪౬ ॥

ఉపమితికరణముపమానమ్ ।

సంజ్ఞాసంజ్ఞాసమ్బద్ధజ్ఞానముపమితిః ।

తత్కరణం సాదృశ్యజ్ఞానమ్ ।

అతిదేశవాక్యార్థస్మరణమవాన్తర వ్యాపారః ।

తథా హి

కశ్చిద్గవయశబ్దార్థమజానన్కుతశ్చిదారణ్యకపురుషార్థోసదృశో

గవయ ఇతి శ్రుత్వా వన గతో వాక్యార్థం

స్మరణోసదృశం పిణ్డం పశ్యతి ।

తదనన్తరమసౌ గవయశబ్దవాచ్య

ఇత్యుపమితిరుత్పద్యతే ॥ ౪౭ ॥

ఆప్తవాక్యం శబ్దః ।

ఆప్తస్తు యథార్థవక్తా ।

వాక్యం పదసమూహః ।

యథా గామానయేతి ।

శక్తం పదమ్ ।

అస్మాత్పదాదయమర్థో బోధవ్య ఇతీశ్వరసంకేతః
శక్తిః ॥ ౪౮ ॥

ఆకాష్టా యోగ్యతా సంనిధిశ్చ వాక్యార్థజ్ఞానహేతుః
పదస్య
పదాస్తరవ్యతిరేకప్రయుక్తాన్వయాననుభావకత్వమాకాష్టా ।
అర్థాబోధో యోగ్యతా ।
పదానామవిలమేప్బనోచ్ఛారణం సంనిధిః ॥ ౪౯ ॥

ఆకాష్టాదిరహితం వాక్యమప్రమాణమ్ ।
యథా గౌరవ్యః పురుషో హస్తీతి న
ప్రమాణమాకాష్టావిరహాత్ ।
అగ్నినా సింహోదీతి న ప్రమాణం యోగ్యతావిరహాత్ ।
ప్రహరే ప్రహరే సహోచ్ఛారితాని గామానయేత్యాదిపదాని న
ప్రమాణం సాన్నిధ్యాభావాత్ ॥ ౫౦ ॥

వాక్యం ద్వివిధమ్ ।
వైదికం లౌకికం చ ।
వైదికమీశ్వరోక్తత్వాత్సర్వమేవ ప్రమాణమ్ ।
లౌకికం త్వాప్తోక్తం ప్రమాణమ్ ।
అన్యదప్రమాణమ్ ॥ ౫౧ ॥

వాక్యార్థజ్ఞానం శబ్దజ్ఞానమ్ ।
తత్కరణం శబ్దః ॥ ౫౨ ॥

అయథార్థానుభవస్త్రివిధః సంశయవిపర్యయతర్కభేదాత్ ।
ఏకస్మిన్ధర్మిణి విరుద్ధనానాధర్మవైశిష్ట్యావగాహి
జ్ఞానం సంశయః ।
యథా స్థాణుర్వా పురుషో వేతి ।
మిథ్యాజ్ఞానం విపర్యయః ।
యథా శుక్తై ఇదం రజతమితి ।
వ్యాప్యారోపేణ వ్యాపకారోపస్తర్కః యథా యది వహ్నిర్న
స్యాత్త్వర్షి ధూమోఽపి న స్యాదితి ॥ ౫౩ ॥

స్మృతిరపి ద్వివిధా ।

యథార్థాయథార్థా చ ।
 ప్రమాజన్యా యథార్థా ।
 అప్రమాజన్యాఽయథార్థా ॥ ౫౪ ॥
 సర్వేషామనుకూలతయా వేదనీయం సుఖమ్ ॥ ౫౫ ॥
 సర్వేషాం ప్రతికూలతయా వేదనీయం దుఃఖమ్ ॥ ౫౬ ॥
 ఇచ్ఛా కామః ॥ ౫౭ ॥
 క్రోధో ద్వేషః ॥ ౫౮ ॥
 కృతిః ప్రయత్నః ॥ ౫౯ ॥
 విహితకర్మజన్యో ధర్మః ॥ ౬౦ ॥
 నిషిద్ధకర్మజన్యస్త్యధర్మః ॥ ౬౧ ॥
 బుద్ధ్యాదయోఽష్టావాత్మమాత్రవిశేషగుణాః ॥ ౬౨ ॥
 బుద్ధీచ్ఛా ప్రయత్నా ద్వివిధాః ।
 నిత్యా అనిత్యాశ్చ ।
 నిత్యా ఈశ్వరస్యానిత్యా జీవస్య ॥ ౬౩ ॥
 సంస్కారస్త్రివిధః ।
 వేగో భావనా స్థితిస్థాపకశ్చేతి ।
 వేగః పృథివ్యాదిచతుష్టయమనోవృత్తిః ।
 అనుభవజన్యా స్మృతిహేతురాభవనా ।
 ఆత్మమాత్రవృత్తిః ।
 అన్యథాకృతస్య పునస్తదవస్థాపకః స్థితిస్థాపకః
 కటాదిపృథివీవృత్తిః ॥ ౬౪ ॥
 చలనాత్మకం కర్మ ।
 ఊర్ధ్వదేశసంయోగహేతురుత్థేపణమ్ ।
 అధోదేశసంయోగహేతురపక్షేపణమ్ ।
 శరీరసంనికృష్టసంయోగహేతురాకుఞ్చనమ్ ।
 విప్రకృష్టసంయోగహేతుః ప్రసారణమ్ ।
 అన్యత్సర్వం గమనమ్ ।
 పృథివ్యాదిచతుష్టయమనోమాత్రవృత్తి ॥ ౬౫ ॥

నిత్యమేకమనేకానుగతం సామాన్యం

ద్రవ్యగుణకర్మవృత్తి ।

తద్ద్వివిధం పరాపరభేదాత్ ।

పరం సత్తా ।

అపరం ద్రవ్యత్వాదిః ॥ ౬౬ ॥

నిత్యద్రవ్యవృత్తయో వ్యావర్తకా విశేషాః ॥ ౬౭ ॥

నిత్యసమృద్ధః సమవాయః ।

అయుతసిద్ధవృత్తిః ।

యయోర్ద్వయోర్మధ్యే

ఏకమవినశ్యదపరా౭శ్రితమేవావతిష్ఠతే

తావయుతసిద్ధౌ

యథా అవయవా౭వయవినౌ క్రియాక్రియావన్తౌ జాతివ్యక్తి

విశేషనిత్యద్రవ్యే చేతి ॥ ౬౮ ॥

అనాదిః సాన్తః ప్రాగభావః ।

ఉత్పత్తేః పూర్వం కార్యస్య ।

సాదిరసన్తః ప్రధ్వంసః ।

ఉత్పత్యనన్తరం కార్యస్య ।

త్రైకాలికసంసర్గావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకో౭త్యన్తాభావః ।

యథా భూతలే ఘటో నాస్తితి ।

తాదాత్మ్యసమృద్ధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకో౭న్యోన్యన్యభావః ।

యథా ఘటః పటో నేతి ॥ ౬౯ ॥

సర్వేషాం పదార్థానాం యథాయథముక్తేష్వన్తర్భావాత్సపైవ

పదార్థా ఇతి సిద్ధమ్ ॥ ౭౦ ॥

కణాదన్యాయమతయోర్బాలవ్యుత్పత్తిసిద్ధయే ।

అన్నంభట్టేన విదుషా రచితస్తర్కసంగ్రహః ॥

ఇతి శ్రీమహామహోపాధ్యాయ

అన్నంభట్టవిరచితస్తర్కసంగ్రహః సమాప్తః ॥

Encoded by Vlad Sovarel (vlad.sovarel at yahoo.com)

Proofread by Vlad Sovarel, Br. Chaitanya Vijay

Tarka-Sangraha of Annambhatta
pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

